

ՆՏ ՄԴ նախագահ Գ. Նարությունյանի զեկույցն Ընտրական իշխանությունների եվրոպական ընկերակցության կողմից կազմակերպված՝ «Ընտրական իրավունքի դափական պաշտպանությունը» թեմայով Երևանյան միջազգային խորհրդաժողովում, 03.09.2009թ.

**ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԻՄՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՆԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՆԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**Գ.Գ. Նարությունյան - ՆՏ ՄԴ նախագահ, Եվրախորհրդի Վենետիկի
հանձնաժողովի անդամ**

Միջազգային խորհրդաժողովի հարգելի մասնակիցներ,

Կասկածից վեր է, որ խորհրդաժողովի քննարկմանը ներկայացրած թեման շարհրապա է, հափկապես անցումային երկրների համար, որպեղ ընտրությունները ոչ այնքան միջոց ու հնարավորություն են խնդիրներ լուծելու եւ քաղաքացիական հաշտության հասարակություն ձեւավորելու համար, որքան առիթ են հակամարտությունները խորացնելու եւ նոր խնդիրներ առաջադրելու, ժողովրդավարական արժեքների նկատմամբ հանրային վստահությունը թուլացնելու առումով: Նամոզված եմ, որ խորհրդաժողովի մասնակիցները՝ դրական ձեռքբերումները ներկայացնելու հեար մեկտեղ, կփորձեն գրնել նաեւ այս թնջուկի լուծումը, բացահայտել այն հիմնական պարճառները, որոնք չեն երաշխավորում ընտրական համակարգերի անհրաժեշտ կենսունակությունն անցումային երկրներում:

Ես նույնպես կփորձեմ անդրադառնալ այդ հիմնախնդրին՝ առաջին հերթին Սահմանադրության գերակայության երաշխավորման փեսանկյունից:

Նախապես նշեմ, որ Նայասրանի Նանրապետության սահմանադրական դափարանն ընտրական գորճընթացներին առնչվող բազմաթիվ գորճեր է քննել: Իր գոյության շուրջ 14 փարիների ընթացքում սահմանադրական դափարանը քննության է առել 3 գորճ՝ Նանրապետության Նախագահի ընտրության արդյունքներով, 3 գորճ՝ ՆՏ Ազգային ժողովի համամասնական ընտրակարգով անցկացված ընտրությունների արդյունքներով, 26 գորճ՝ ՆՏ Ազգային ժողովի մեճամասնական ընտրակարգով անցկացվող ընտրությունների արդյունքներով: Վերջիններիս առնչությամբ 6 գորճերով սահմանադրական դափարանն անվավեր է ճանաչել ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ ընտրական հանճնաժողովների որոշումները: Նշեմ նաեւ, որ սահմանադրական դափարանը երկու գորճերով անդրադարճել է ՆՏ ընտրական օրենսգրքի առանճին նորմերի սահմանադրականության հարցերին եւ դրանք ճանաչել է ՆՏ Սահմանադրությանը հակասող եւ անվավեր:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները կարելի էր են ունեցել ՏՏ ընտրական օրենսդրության մեջ փոփոխություններ կատարելու, ընդհուպ՝ սահմանադրական բարեփոխումներ իրականացնելու գործում, ինչն արձանագրվել է նաև միջազգային դիպորդական առաքելությունների գեկույցներում:

Սակայն այդ մասին չէ, որ ցանկանում եմ ծավալել հիմնական խոսակցությունը:

Գլխավոր խնդիրն այն է, որ անցումային համակարգերում դեռևս չկա անհրաժեշտ հասարակական վստահություն ընտրական գործընթացների եւ, մասնավորապես, ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանության նկատմամբ: Որոնք են հիմնական պարճառները: Մեր կարծիքով դրանք բազմաթիվ են եւ ունեն համակարգային բնույթ: Դրանց թվում հարկապես կցանկանայի առանձնացնել. բոլոր անցումային երկրներում, այսպես կոչված, կորպորատիվ ժողովրդավարության հաստատման պարճառով հասարակության իմունային անբավարար վիճակը, ընդհանուր իրավական, սահմանադրական եւ ընտրական մշակույթի ցածր մակարդակը, օրենսդրական անկարողությունները, կառուցակարգային ոչ արդյունավետ լուծումները, ընտրական գործընթացների նախապարաստման, կազմակերպման ու իրականացման բացերն ու թերացումները, ընտրական գործընթացների մասնակիցների ոչ բավարար պարաստվածությունն ու քաղաքացիական գիտակցության ցածր մակարդակը, ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանության համակարգում տեղ գրած բացերը եւ այլն:

Նախկապես վերջինիս առումով մեզանում սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքներով որոշ դրական քայլեր ձեռնարկվեցին, սակայն, մեր կարծիքով, դեռևս հսկայական խնդիրներ կան՝ ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանությունը գործունակ եւ վստահելի դարձնելու ուղղությամբ:

Ի տարբերություն շատ երկրների, Նայաստանում ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանությունը տարանջատված էր ընդհանուր իրավասության (ներկայումս՝ վարչական) եւ սահմանադրական դատարանների միջեւ: Ընդ որում, հսկայական բացեր գոյություն ունեին դատավարական ընթացակարգերում: 2005թ. սահմանադրական բարեփոխումներից հետո սահմանադրական դատարանին վերապահվեց միայն Նանրապետության Նախագահի եւ Ազգային ժողովի պարզամավորների ընտրության արդյունքով՝ համապարաստանաբար կենտրոնական եւ ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների ընդունած որոշումների հետ կապված վեճերի լուծումը, ինչպես նաև Նանրապետության Նախագահի թեկնածուի համար առաջացած խոչընդոտն անհաղթահարելի կամ վերացած համարելու վերաբերյալ որոշման կայացումը: Ընտրական գործընթացներին առնչվող մնացած բոլոր տեսակի հարցերը 2008թ. հունվարի մեկից սկսյալ ընդդատյա են ՏՏ վարչական դատարանի քննությանը:

Ինչի մասին են վկայում այդ փոփոխություններից հետո փեղի ունեցած ընտրությունների արդյունքները: Դրանք վկայում են, որ հանրային վստահությունն ընտրական գործընթացների հանդեպ գնալով անկում է ապրում, իսկ առանձին փոփոխություններն էական դրական արդյունքներ չեն արձանագրում:

ՆՏ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ընտրական գործընթացի հիմնական թերությունները եւ այդ գործընթացի նկատմամբ հանրային վստահության պակասը խորքային պարճառներ ունեն: Սահմանադրական դատարանն իր՝ 10.06.2007թ. ՄԴՈ-703 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, համաձայն որի՝ ընտրական իրավունքի պաշտպանությունը, հատկապես սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում, չի ենթադրում ձեռական մտերցում՝ թե որքանով են խախտվել մարդկանց ակտիվ կամ պասիվ ընտրական իրավունքները: Նարցն ունի ընդգրկման ավելի լայն շրջանակ եւ վերաբերում է ընտրությունների հանրային գործառույթին՝ թե ինչ կերպ եւ ինչպիսի վստահությամբ է ձեռավորվում ներկայացուցչական կառավարման համակարգը, ինչպես են ներդաշնակվում կառավարմանը մասնակցելու ազատությունը եւ ներկայացուցչական մարմիններ կազմավորելու պարտականությունը, ինչպիսին է անհատների հասարակական վարքագիծն այս գործընթացում: Ուստի ժողովրդավարական ընտրություններ անցկացնելու հնարավորության ապահովումը պետության պարտավորությունն է եւ ոչ թե առանձին քաղաքական միավորումների կամ անհատների: Դրանից եւ Նայաստանի Նանրապետության սրանձնած միջազգային պարտավորություններից է բխում նաեւ ՆՏ ընտրական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետի պահանջը, համաձայն որի՝ «Պետությունը, օրենսդրությամբ վերապահված իրենց լիազորությունների շրջանակում՝ պետական կառավարման, փեղական ինքնակառավարման եւ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով կազմավորող մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտախանարվություն են կրում ընտրությունների նախապարաստման, կազմակերպման, անցկացման օրինականության համար»: **Ուստի պետությունը պարտավոր է այնպիսի երաշխիքներ ապահովել, որպեսզի.**

ա) ընտրական օրենսդրությունը գերծ լինի ընտրական իրավունքի արդյունավետ իրացումը խոչընդոտող թերություններից,

բ) քաղաքական ընթացիկ գործունեությունը հստակ փարանջատվի նախընտրական քարոզչությունից,

գ) բացառվի քաղաքական ու բարեգործական գործունեության միափեղումը, ապահովվի ընտրական գործընթացների ֆինանսավորման թափանցիկությունը,

դ) ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերում կանխվի քաղաքական ու գործարար շահերի միահյուսման հնարավորությունը:

ՏՏ Սահմանադրության 2 եւ 4 հոդվածներում ամրագրված հիմնարար սկզբունքների համաձայն՝ իրավական պետության համար ելակետայինն ընտրական գործընթացներում հասարակության քաղաքական շահերի գերակայության օրենսդրական ու կառուցակարգային այնպիսի երաշխիքների ապահովումն է, որը կբացառի առաջնային մանդատով օժտված իշխանության ներկայացուցչական մարմինների ձեւավորման գործում քաղաքական եւ գործարար շահերի անմիջական միահյուսման որեւէ հնարավորություն:

Այս իրավական դիրքորոշումը բավարար չափով ուշադրության չարժանացավ ՏՏ ընտրական օրենսգրքի եւ ողջ ընտրական համակարգի բարեփոխման ընթացքում, մասնավորապես, նաեւ՝ ՏՏ Սահմանադրության 65 հոդվածի պահանջների կատարումը երաշխավորելու առումով, որն էապես կարող էր նպաստել ընտրական համակարգի եւ կոնկրետ ընտրական գործընթացի նկատմամբ հասարակական վստահության ամրապնդմանը:

ՏՏ Սահմանադրության սահմանադրական կարգի հիմնարար սկզբունքներից բխում է, որ Նայասփանի Նանրապետությունում ընտրությունները պետք է դառնան քաղաքական հակամարտությունների հաղթահարման եւ պետական կարգի հիմքերն ամրապնդող գործոն: Իրականում հետընտրական գործընթացներն ավելի են սրում թե՛ քաղաքական եւ թե՛ հասարակական հակամարտությունը՝ վրանգելով ժողովրդավարական այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են հանդուրժողականությունը, բազմակարծությունը, համագործակցությունը, հանրային վստահությունը, քաղաքակիրթ երկխոսությունը: 2008թ. մարտի 1-ի ողբերգական դեպքերը դրա կիզակետը դարձան: **Նման իրավիճակը նաեւ սահմանադրաիրավական լուծումներ պահանջող հիմնախնդիր է, որին բազմիցս ՏՏ սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր որոշումներում, ինչպես նաեւ 2006 - 2008 թվականների փարեկան հաղորդումներում:**

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ կան մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք առաջնահերթ լուծում են պահանջում: Դա առաջին հերթին վերաբերում է գործող ընտրական համակարգին: Այս համակարգի պայմաններում հետեւանքները միշտ նույնը կարող են լինել: **Ընտրական համակարգի հիմքում պետք է դրվի հնարավոր ընտրախախտումների բացառման սկզբունքը, այլ ոչ թե առաջնորդվել սեփական հնարավորությունների մեծացման սկզբունքով:** Դրան հնարավոր է հասնել ընտրությունների կազմակերպման եւ անցկացման համակարգի արմատական բարեփոխման արդյունքում միայն: Շարք վրանգավոր է դարձել այն թեզը, որ «օրենքը լավն է, կիրառումը՝ վատ» կամ՝ «բացակայում է քաղաքական կամքը»: Ի՞նչ քաղաքական կամքի մասին կարող է խոսք գնալ այն դեպքերում, երբ, ինչպես վկայում են անցումային բազմաթիվ երկրների վերջին փարիների օրինակները, փորձեր են արվում ընտրությունները, այսպես կոչված, փոխադարձ ոչընչացման գեղք դարձնել: Նման քաղաքական միջավայրի առկայությունը,

ինչպես նաև օրենսդրական համակարգային բացերն ու կիսալուծումները վերաբարձրվող կործանարար հետեւանքներ են ունենում հասարակական պրակտիկայում:

Նանրային վստահության բարձրացման եւ սահմանադրական հիմնարար սկզբունքների պահանջներին համապատասխան ընտրություններ կազմակերպելու համար որակապես նոր մոտեցում պետք է դրսևորվի նաև ընտրական գործընթացների բողոքարկման ողջ համակարգի նկատմամբ:

Ցանկանում եմ ձեզ ծանոթացնել նաև ՆՏ սահմանադրական դատարանի մի շարք այլ իրավական դիրքորոշումներին, որոնք, մեր կարծիքով, քննարկվող նյութի փաստակցունից կարող են հետաքրքրություն ներկայացնել:

Նախ. ընտրությունների արդյունքներով ԿԸՏ-ի որոշման իրավական հիմնավորվածությունը սահմանադրական դատարանում կարող է վիճարկվել երկու փաստակցունից. ինչպես դրա ընդունման սահմանված կարգի (ընթացակարգի)՝ օրենքով պահանջվող ձեւի պահպանվածության (ձեւական հիմքեր), այնպես էլ նյութական իրավունքի նորմերի կիրառման ենթադրյալ սխալների հիմքով, որով ընտրությունների արդյունքներն ամփոփող կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը սխալ հետեւության է հանգել թեկնածուների ընտրվելու կամ չընտրվելու փաստի վերաբերյալ (նյութական հիմքեր): Ընդ որում, երկրորդ դեպքում ընտրությունների արդյունքների վրա ազդող կարող են դիմվել այն իրավախախտումները, որոնք աղավաղում են քաղաքացիների ընտրական իրավունքի իրացման ընդհանուր պարկերը, հնարավորություն չեն տալիս հստակ եզրակացության հանգել ընտրությունների վերջնական արդյունքների վերաբերյալ: Միաժամանակ, պասիվ ընտրական իրավունքի պաշտպանության շրջանակներում ընտրությունների արդյունքների վրա փարաբնույթ խախտումների ազդեցության գնահատման արդյունքում չի կարող ուրանահարվել իրենց ընտրությունն օրինական եղանակով կատարած ընտրողների ակտիվ ընտրական իրավունքը:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է նաև, որ ԿԸՏ որոշումը կարող է հիմնավոր եւ վստահություն ներշնչող լինել, եթե հանձնաժողովին հղված դիմում-բողոքները ժամանակին ու պատշաճ ընթացք են ստանում, դրանց վերաբերյալ ընդունվում են հիմնավոր որոշումներ, ինչպես նաև հստակ ու արդյունավետ է վարչական դատարանում այդ որոշումների դեմ բերված բողոքների քննությունը:

Երկրորդ՝ սահմանադրական դատարանի՝ գործի փաստական հանգամանքները կողմերի դիրքորոշումներից անկախ բացահայտելու պարտականությունն ունի իր առանձնակի սահմանները, որոնց առկայությունը պայմանավորված է Սահմանադրությամբ եւ օրենքով նախատեսված իրական հնարավորություններով եւ իրավաբանորեն ամրագրված գործառնական ու դրանցից ածանցվող այլ լիազորություններով: Գործի հանգամանքների ի պաշտոնե պարզումը հնարավոր է միայն այդ սահմաններում, եւ այդ

սկզբունքը չի լիազորում սահմանադրական դատարանին սրանձնել իրավապահ այլ մարմինների (դատախազական կամ քննչական) լիազորություններ, փոխարինել արդարադատական կամ վարչական այլ մարմիններին:

Նանրապետության Նախագահի ընտրության արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով, օրինակ, սահմանադրական դատարանը՝ Սահմանադրության 51 հոդվածի 5-րդ մասի ուժով, պետք է որոշում ընդունի դիմումի մուտքագրման օրվանից հետո փաստօրյա ժամկետում: Այդ հիմքով սահմանադրական դատարանում վեճի քննության պարագայում վճռական են դառնում ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերում իրավունքի պաշտպանության հնարավորությունների ամբողջական իրացումը եւ ապացուցողական նշանակության փաստարկներով սահմանադրական դատարանի դիմելը:

Այս փուլում ընտրական իրավունքի պաշտպանության հնարավորությունների իրացումից խուսափելը կամ թերի իրացումը վրանգում են հետագա արդյունավետ հնարավորությունների փնտրությունը: Ընտրական օրենսգրքի եւ վարչական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հոդվածներից բխում է, որ ընտրական գործընթացում փեղի ունեցած իրավախախտումներն ապացուցողական նշանակություն են ունենում այն դեպքում, երբ ձեռք են բերվում իրավասու դատարաններում հստակորեն սահմանված ժամկետներում փաստական հանգամանքների քննության արդյունքում:

Մեկ այլ օրինակ: Ելնելով ՏՏ Սահմանադրության 100 հոդվածի 3.1. կետի եւ 101 հոդվածի 9-րդ կետի պահանջներից, ինչպես նաեւ ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանության՝ օրենքով նախատեսված ընթացակարգերի բնույթից, սահմանադրական դատարանն իր՝ 10 հունիսի 2007թ. ՄԴՈ - 703 որոշման մեջ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ բոլոր հարցերը, որոնք առնչվում են ընտրությունների ընթացքում թեկնածուների գրանցման շուրջ առաջացած վեճերին, եւ որոնց լուծման իրավասությունը վերապահված է այլ դատարանների, սահմանադրական դատարանում առանձին քննության առարկա դառնալ չեն կարող, իսկ որպես ապացույց հիմք են ընդունվում այդ դատարանների վերջնական ակտերը: Բանն այն է, որ ընտրությունների ավարտից հետո այդ հարցին անդրադարձը նշանակում է անհաղթահարելի հակասություն սրեղծել ակտիվ եւ պասիվ ընտրական իրավունքի միջեւ:

Երրորդ՝ ՏՏ սահմանադրական դատարանը դեռեւս մինչեւ սահմանադրական փոփոխությունները, իր՝ 16.04.2003թ. ՄԴՈ - 412 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում էր արտահայտել, որ սահմանադրական դատարանում ընտրական վեճի լուծման ժամանակ ընտրաբեղամասերում քվեարկության արդյունքները ոչ հավասարի են, եթե.

ա) նույն ընտրատեղամասում ի հայր են եկել քվեարկության արդյունքների պաշտոնական բնույթ ունեցող, միմյանցից էապես տարբերվող ամփոփիչ արձանագրություններ,

բ) իրավական առումով հիմնավոր փաստարկված է, որ տեղ են գրել քվեաթերթիկների լցուման, ձայների սխալ հաշվարկի, այլոց փոխարեն քվեարկության եւ այլ բնույթի էական խախտումներ, **սակայն ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների կողմից անհիմն ձեռով մերժվել է, իսկ դատարանների կողմից օրենքով սահմանված կարգով չեն պաշտպանվել հանձնաժողովների անդամների եւ թեկնածուների վստահված անձանց իրավունքները՝ ընտրական օրենսգրքով սահմանված կարգով ու ժամկետներում տեղամասում քվեարկության արդյունքների ստուգումներ կազմակերպելու վերաբերյալ: Միաժամանակ, ընտրությունների ընդհանուր արդյունքների վրա քվեարկության ոչ հավասարի արդյունքների ազդեցությունը գնահատելու նպատակով նման ընտրատեղամասերում առավել ձայներ ստացած թեկնածուի ձայների չափով սահմանադրական դատարանը կրճատել էր ընտրությունների արդյունքում թեկնածուներին տրված ձայների ընդհանուր տարբերությունը:**

Ներագայում այս դիրքորոշումն իրացվեց ընտրական օրենսգրքում՝ նախատեսվելով առանձին տեղամասերում քվեարկության արդյունքներն անվավեր ճանաչելու ինստիտուտը, սակայն դա նույնպես կիսալուծում էր եւ կարող է գործուն դեր ունենալ միայն մեծամասնական ընտրակարգով կազմակերպվող ընտրությունների ժամանակ:

Չորրորդ՝ սահմանադրական դատարանում ընտրական վեճերի քննության փորձը վկայում է, որ ընտրական հանձնաժողովներն անհրաժեշտ ուշադրություն չեն դարձնում նախընտրական քարոզչության վերահսկմանը եւ **այս հարցում արձանագրվել են ՏՏ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի ու Նեռուստատեսության եւ ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի թերացումները:** Ընդհանրապես մենք գտնում ենք, որ ընտրական գործընթացի վերաբերյալ հիմնական կարծիքը ձեւավորվում է նախընտրական քարոզչության փուլում եւ ընտրական հանձնաժողովները չպետք է սահմանափակվեն հիմնականում կազմակերպական խնդիրների լուծմամբ:

Ֆինգերող՝ սահմանադրական դատարանն արտահայտել է նաև այնպիսի իրավական դիրքորոշումներ, որոնք ուղղված են օրինաստեղծ գործընթացին:

Մասնավորապես՝ ՏՏ Ազգային ժողովում նախապարաստական աշխատանքներ են տարվում ընտրական օրենսգրքի հետագա բարեփոխումների ուղղությամբ: Սակայն դրանք չպետք է ավարտին հասցվեն հաջորդ ընտրությունների նախաշեմին եւ պետք է հաշվի առնվեն նաև սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները:

Միանգամայն անընդունելի է այն հանգամանքը, որ 2005թ. սահմանադրական փոփոխություններից հետո դեռևս ընտրական օրենսգրքում շարունակում են տեղ գտնել դրույթներ, որոնք չեն համապատասխանեցվել սահմանադրական փոփոխություններին:

Մենք գտնում ենք, որ ընտրական օրենսդրության առնչությամբ սահմանադրական դատարանի, մասնավորապես՝ 10.06.2007թ. ՍԴՈ-703 և 08.03.2008թ. ՍԴՈ-736 որոշումներում արտահայտած մի շարք իրավական դիրքորոշումների օրենսդրական ու կառուցակարգային ապահովման ուղղությամբ անելիքներն անհետաձգելի անհրաժեշտություն են:

Ցանկանում եմ ելույթս ավարտել՝ մեջբերելով Գերմանիայի Դաշնության սահմանադրական դատարանի նախկին անդամ, պրոֆեսոր Յենչի միտքը՝ մեր դատարանի կողմից վերջերս հրավիրված մի սեմինարում: Խոսելով Գերմանիայում սահմանադրական զարգացումների վերջին 60 տարիների մասին, նա շեշտեց. «Մեր ամենամեծ ձեռքբերումն այն էր, որ շատ արագ կարողացանք ունենալ կայուն եւ ձեւավորված կուսակցություններ, որոնք մեր քաղաքական համակարգի ամուր հիմքն են: Դա հաջողվեց ընտրական համակարգի օգնությամբ: Արմատավորվեց այնպիսի ընտրական համակարգ, որը երաշխավորեց նման կուսակցությունների ձեւավորումը»: Կարծում եմ մեկնաբանություններն ավելորդ են:

Անառարկելի է, որ ընտրությունները երկրում իրավական պետության ու քաղաքացիական հասարակության կառուցման ոչ միայն գլխավոր ճանապարհն են ու սահմանադրական ժողովրդավարության հաստատման թիվ մեկ միջոցը, այլեւ՝ քաղաքացիական հասունության հայելին: Սակայն սեփական պարկերի համար միշտ հայելուն մեղադրելն այնքան էլ խելամիտ չէ:

Շնորհակալություն ուշադրության համար: